

МУЗИЧЕНКО Т. О.,
аспірант кафедри правосуддя
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 343.155

ОСКАРЖЕННЯ АРЕШТУ МАЙНА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ГАРАНТІЯ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про арешт майна. Проведено порівняльний аналіз із нормами КПК зарубіжних держав. Запропоновано шляхи вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: кримінальні процесуальні гарантії, слідчий суддя, арешт майна, досудове розслідування, апеляційне оскарження, суб'єкти апеляційного оскарження.

Статья посвящена исследованию теоретических и практических проблем апелляционного обжалования постановления следственного судьи об аресте имущества. Проведен сравнительный анализ с нормами УПК зарубежных государств. Предложены пути совершенствования действующего уголовного процессуального законодательства.

Ключевые слова: уголовные процессуальные гарантии, следственный судья, арест имущества, досудебное расследование, апелляционное обжалование, субъекты апелляционного обжалования.

The article investigates theoretical and practical issues appeal the decision of the investigating judge of attachment. Was made a comparative analysis of the CCP rules of foreign countries. Ways of improving the existing criminal procedural legislation

Key words: criminal procedural guarantees, investigative judge, attachment, pre-trial investigation, appeal, subjects of appeal.

Вступ. У правовій державі людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, права і безпека є найвищою цінністю. Забезпечення захисту цих цінностей має стати головною метою юридичної науки та практики. Кримінальний процесуальний кодекс України містить низку сучасних положень, спрямованих на забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві, а тому набуває актуальності питання процесуальних гарантій захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників кримінального провадження. Як відомо, однією з таких процесуальних гарантій є право на оскарження. Вищезазначене є особливо актуальним у випадку апеляційного оскарження ухвал слідчого судді про накладення арешту на майно, оскільки вказане процесуальне рішення прямо обмежує право власності особи у випадку залучення її до сфери кримінального судочинства.

Відзначимо, що дослідженням розуміння поняття кримінальних процесуальних гарантій займалися такі вчені, як: Н.С. Алексєєв, М.С. Строгович, М.М. Михєнко, Л.М. Лобойко, М.А. Погорецький, О.Г. Яновська та інші. Апеляційне оскарження ухвал слідчого судді стало предметом досліджень Д.І. Камчатної, Т.Г. Льєвої, О.С. Кашки, В.І. Маринів, А.Р. Туманянц, Н.Р. Бобечка та інших. Однак на наукових теренах та в практичній діяльності постає безліч невирішених і ґрунтовно не досліджених питань.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті теоретичних та практичних проблем апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про арешт майна як кримінальної процесуальної гарантії, а також дослідженні суб'єктного складу права на апеляційний перегляд ухвал слідчого судді про накладення арешту на майно.

Результати дослідження. Розроблення належних кримінальних процесуальних гарантій є запорукою забезпечення виконання завдань кримінального судочинства. Відзначимо, що в етимологічному розумінні термін «гарантія» визначається як порука в чомусь; забезпечення чого-небудь; умова, що забезпечує успіх чого-небудь [1]. Однак аналіз наукових джерел свідчить про відсутність усталеного підходу щодо розуміння поняття кримінальних процесуальних гарантій. Так, на думку Н.С. Алексєєва, під кримінальними процесуальними гарантіями слід розуміти встановлені законом

засоби і способи, що сприяють успішному здійсненню правосуддя, захисту прав і законних інтересів особи [2, с. 59]. Схоже визначення надавалося й іншими науковцями кримінального процесу [3, с. 56; 4, с. 32]. Натомість Л.М. Лобойко називає кримінально-процесуальними гарантіями визначені процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу [5, с. 19].

Серед сутнісних ознак кримінальних процесуальних гарантій О.С. Старенький, М.А. Погорельський та М.М. Погорельський виділяють: 1) умови; 2) регламентовані кримінальним процесуальним законодавством; 3) спрямовані на реалізацію повноважень учасників кримінального провадження, слідчим суддею та судом; 4) спрямовані на захист й охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, слідчого судді та суду; 5) спрямовані на забезпечення вирішення завдань кримінального провадження [6, с. 45; 7; 8, с. 92]. О.Г. Яновська серед ознак виділяє політичну значимість; загальний (а не локальний) характер; вираженість у праві; спрямованість на досягнення одного з таких завдань: а) забезпечення здійснення якогось інтересу; б) захист інтересу від посягань на нього; в) сприяння ліквідації посягань та їх негативних наслідків; наявність чітко визначеного предмета і ясно вираженої спрямованості впливу [9, с. 30].

Безумовно, кримінально-процесуальні гарантії мають і свою систему. Так, Л.М. Лобойко визначив розгалужену систему гарантій, до якої входять: 1) достатній ступінь урегульованості кримінально-процесуальної діяльності; 2) кримінально-процесуальна форма; 3) принципи кримінального процесу; 4) процесуальний статус учасників кримінального процесу; 5) можливість застосування заходів кримінально-процесуального примусу; 6) судовий контроль; 7) прокурорський нагляд; 8) відомчий контроль; 9) обґрунтування процесуальних рішень і ускладнений порядок прийняття деяких із них; 10) право на оскарження дій і рішень органів та посадових осіб, які ведуть процес; 11) юридична відповідальність [5, с. 19].

Як вже зазначалося, серед кримінальних процесуальних гарантій є право особи на оскарження. Оскільки накладення арешту на майно під час досудового розслідування являє собою обмеження права власності, то забезпечення вказаної кримінальної процесуальної гарантії є показником рівня дотримання прав людини у кримінальному судочинстві.

Питання щодо оскарження арешту майна, а також його скасування набуло ще більшої актуальності, зважаючи на останні зміни Глави 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) – «Арешт майна», зокрема, щодо можливості накладення арешту на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у статті 98 КПК України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації в підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації в юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому Кодексом порядку [10].

Згідно з п. 1 ч. 2, ч. 3 ст. 170 КПК України арешт майна накладається з метою забезпечення збереження речових доказів на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у статті 98 Кодексу [10].

Вищевказані положення КПК України є необхідними та актуальними для ефективної діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення збереження майна, яке є речовим доказом та можливості його використання в доказуванні під час досудового розслідування та в подальшому під час судового розгляду, однак у той же час вказана норма може призвести до необґрунтованого порушення одного з основоположних принципів кримінального провадження, а саме недоторканості права власності особи.

Крім того, слід зазначити, що в разі накладення арешту на майно з метою забезпечення збереження речових доказів особа, на майно якої накладено арешт, може не мати процесуального статусу в кримінальному провадженні, в межах якого було накладено арешт. У цьому аспекті актуальним є питання щодо визначення суб'єктів, які можуть оскаржити ухвалу слідчого судді про накладення арешту на майно, оскільки чинна редакція Глави 17 та 31 КПК України обмежує суб'єктів, які можуть подати апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді про накладення арешту на майно лише підозрюваним, обвинуваченим та третьою особою.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 393 КПК України апеляційну скаргу мають право подати: 1) обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник чи захисник – у частині, що стосується інтересів обвинуваченого; 2) обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдальний вирок, його законний представник чи захисник – у частині мотивів і підстав виправдання; 3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник; 4) законний представник,

захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру, – у частині, що стосується інтересів неповнолітнього; 5) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру; 6) прокурор; 7) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції; 8) цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову; 9) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову; 9-1) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи; 9-2) фізична або юридична особа – в частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду; третя особа – в частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію; 10) інші особи у випадках, передбачених Кодексом [10].

На підставі аналізу вказаної норми можна зробити висновок, що власника або володільця майна як суб'єкта апеляційного оскарження, на майно якого накладено арешт під час досудового розслідування, в зазначеній статті немає. Зважаючи на це, слід керуватись універсальною нормою, яка визначена в п. 10 ч. 1 ст. 393 КПК України, відповідно до якої апеляційну скаргу можуть подати інші особи у випадках, передбачених Кодексом. Такий випадок передбачений в абзаці 7 ч. 7 ст. 173 КПК України, яка передбачає, що право на оскарження судового рішення щодо арешту майна мають підозрюваний, обвинувачений та треті особи. Тобто можливість апеляційного оскарження арешту майна власником або володільцем такого майна, який не має процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого чи третьої особи, в чинному КПК України не передбачена.

Зважаючи на вищевикладене, можемо зробити висновок, що законодавець, сформулювавши положення п. 10 ч. 1 ст. 393 КПК України, намагався розширити перелік суб'єктів права на апеляційне оскарження, однак фактично його обмежив визначивши, що скаргу можуть подати лише інші особи «у випадках, передбачених цим Кодексом».

З даного питання в науковій літературі існує плуралізм думок. Зокрема, на думку Т.Г. Ільєвої, було б доцільно доповнити ч.ч. 1, 2 ст. 309 КПК України щодо кожної ухвали слідчого судді положенням про те, кому надається право оскаржити її в апеляційному порядку [11, с. 138]. Інша позиція полягає в тому, що визначення вичерпного переліку осіб, яким надається право на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді, може призвести до обмеження права на судовий захист [12, с. 251–252]. Зважаючи на вищезазначене, слід вказати, що обидві точки зору заслуговують на увагу і потребують подальшого дослідження та вдосконалення.

У цьому аспекті слід звернутись до зарубіжного досвіду щодо врегулювання даного питання. Так, у п. 6 ч. 1 ст. 401 КПК Республіки Молдова, яка має назву «Особі, які мають право оскарження в апеляційному порядку», вказується, що право оскарження в апеляційному порядку має, зокрема, будь-яка особа, законні інтереси якої були порушені будь-якою дією або актом судової інстанції [13]. Відповідно до ст. 123 КПК Російської Федерації дії (бездіяльність) і рішення органів дізнання, дізнавача, слідчого, прокурора і суду можуть бути оскаржені у встановленому цим Кодексом порядку учасниками кримінального судочинства, а також іншими особами в тій частині, в якій проведені процесуальні дії і прийняті процесуальні рішення стосуються їх інтересів [14]. У КПК Грузії, навпаки, обмежено коло суб'єктів, які мають право на оскарження ухвали суду про накладення арешту на майно в апеляційному порядку. Відповідно до ст. 156 КПК Грузії ухвала суду про накладення арешту на майно оскаржується в порядку, передбаченому статтею 207 Кодексу. Згідно з ч. 1 ст. 207 КПК Грузії ухвала про застосування, зміну або скасування запобіжного заходу протягом 48 годин із моменту її винесення може бути одноразово оскаржена прокурором або обвинуваченим у слідчої колегії Апеляційного суду. Адвокат має право подати скаргу тільки тоді, коли обвинуваченим є неповнолітній або обвинувачений має фізичні або психічні вади, що робить неможливим отримання його згоди. [15]. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 107 КПК Республіки Казахстан у ході досудового розслідування підозрюваний, його захисник, законний представник, потерпілий, його законний представник, представник вправі оскаржити, а прокурор опротестувати постанову слідчого судді про накладення або відмову в накладенні арешту на майно [16].

Отже, в кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн також по-різному врегульовано питання щодо визначення кола суб'єктів, які мають право на апеляційне оскарження.

Аналіз положень чинного КПК України дозволяє зробити висновок, що власника або володільця майна, який не має процесуального статусу в кримінальному провадженні, в межах якого було накладено арешт на майно, позбавлено права на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про накладення арешту на майно. У зв'язку із цим виникає запитання: як власнику або володільцю майна захистити свої права та законні інтереси?

З даного питання в абз. 3 п. 1 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 від 3 червня 2016 року «Про судову практику в справах про

зняття арешту з майна» вказується, що за наявності кримінального провадження власник чи інший володілець майна може звернутися до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права власності в загальному порядку. Після підтвердження цього права зазначена особа, як і титульний власник майна, в тому числі й особа, яка не є учасником кримінального провадження, має право на звернення її клопотанням про скасування арешту та вирішення інших питань, які безпосередньо стосуються її прав, обов'язків чи законних інтересів, у порядку, передбаченому статтями 174, 539 Кримінального процесуального кодексу України, до суду, що наклав арешт чи ухвалив вирок [17].

Зважаючи на те, що власник або інший володілець майна не може подати апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді про накладення арешту на майно, він може звернутись до слідчого судді з клопотання про скасування арешту майна. Однак на практиці може виникнути ситуація, коли клопотання про скасування арешту майна в порядку, передбаченому ст. 35 КПК України, потрапляє на розгляд до слідчого судді, який накладав арешт на таке майно. Зважаючи на це, виникає питання про неупередженість розгляду клопотання про скасування арешту майна з тих підстав, що арешт накладено необґрунтовано, оскільки слідчий суддя, скасовуючи накладений на майно арешт, фактично визнає незаконність попереднього рішення.

У науковій літературі з даного приводу також вказується, що небажано, щоб клопотання про скасування ухвали про арешт майна у зв'язку з його необґрунтованістю розглядав саме той слідчий суддя, який її постановив. Його прийняття означатиме, що слідчий суддя визнає той факт, що ним прийнято незаконне рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, а значить, безпідставно обмежено право особи володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, передбачене Конституцією України [18, с. 84].

Крім того, як слушно вказує Войтенко Т.В., відповідно до ст. 309 КПК України ухвала слідчого судді про відмову скасувати арешт не підлягає оскарженню. Таким чином, особа, права якої порушуються у зв'язку з накладенням арешту, в разі, якщо з якихось причин такий арешт не було скасовано слідчим суддею, позбавлена іншої можливості звільнити свою власність з-під арешту. У зв'язку із цим вказується, що захист права власності особи на майно, арештоване в порядку кримінального судочинства, якщо особа позбавлена процесуальної можливості скасувати арешт в порядку КПК України, здійснюється в порядку цивільного судочинства шляхом пред'явлення позову про звільнення майна з-під арешту [19, с. 18–19].

Висновки. Слід відзначити, що належне унормування права особи на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про накладення арешту на майно, а також можливості звернення з клопотанням про скасування арешту майна є однією з найважливіших гарантій у кримінальному процесі.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови: в 11 томах. – 1971. – Том 2. – С. 29 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/gharantija>.
2. Алексеев Н.С. Очерки развития науки советского уголовного процесса / Н.С. Алексеев, В.Г. Даев, Л.Д. Кокорев. – Воронеж, 1980. – 252 с.
3. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса : [в 2-х т.] / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1970. – 516 с.
4. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
5. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій / Л.М. Лобойко. – К. : Істина, 2005. – 456 с.
6. Старенький О.С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / О.С. Старенький ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2016. – 295 с.
7. Погорецький М.А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій / М.А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf>.
8. Погорецький М.М. Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.М. Погорецький ; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2015. – 238 с.
9. Яновська О.Г. Правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі України : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.Г. Яновська ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 1997. – 210 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – №№ 9-10, 11-12, 13. – Ст. 88.
11. Ільєва Т.Г. Апеляційне оскарження ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування / Т.Г. Ільєва // Митна справа. – 2013. – №1. – С. 136–141.

12. Камчатна Д.І. Щодо визначення суб'єктів оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування / Д.І. Камчатна // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 250–252.
13. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова : Закон Республики Молдова от 14.03.2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.
14. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 22.11.2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://duma.consultant.ru/documents/703004>.
15. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Грузия : Закон Республики Грузия от 09.10.2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.
16. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=1;-223.
17. Про судову практику в справах про зняття арешту з майна : Постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 від 3 червня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/postanovi_zh_2016_rik.html.
18. Лепей М.В. Скасування арешту майна під час досудового розслідування / М.В. Лепей // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Т. 1. – Вип. 5-2. – С. 83–86.
19. Войтенко Т.В. Застосування цивільно-правових способів захисту права власності на майно, арештоване в порядку кримінального судочинства / Т.В. Войтенко // Судова апеляція. – 2015. – № 4(41). – С. 13–19.

ПОЛЩУК С. М.,
аспірант кафедри криміналістики
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.98

МЕХАНІЗМИ ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННИХ ДІЙ ЩОДО МАЙНА, НА ЯКЕ НАКЛАДЕНО АРЕШТ, ЗАСТАВЛЕНОГО МАЙНА АБО МАЙНА, ЯКЕ ОПИСАНО ЧИ ПІДЛЯГАЄ КОНФІСКАЦІЇ

У статті визначаються механізми вчинення незаконних дій щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації. На підставі аналізу матеріалів слідчої та судової практики здійснюється систематизація зазначених кримінальних правопорушень.

Ключові слова: майно, механізм учинення злочину, незаконна дія, систематизація, системний підхід, спосіб учинення злочину.

В статье определяются механизмы совершения незаконных действий относительно имущества, на которое наложен арест, заставленного имущества или имущества, которое описано или подлежит конфискации. На основании анализа материалов следственной и судебной практики осуществляется систематизация указанных криминальных правонарушений.

Ключевые слова: имущество, механизм совершения преступления, незаконное действие, систематизация, системный подход, способ совершения преступления.

In the article the mechanisms of accomplishing of illegal actions with property which is under arrest, foreclosed property, and property which has been inventoried or is to be forfeited. On the basis of analysis of materials of practice investigation and judicial systematization of the indicated criminal offences.

Key words: property, mechanism of commission of crime, illegal action, systematization, systems approach, method of commission of crime.

